

УДК 159.9-615.815-316.44

Уварова Світлана Геннадіївна

кандидат педагогічних наук,

ректор Міжнародного інституту глибинної психології (м. Київ)

e-mail: rector@pa.org.ua

ORCID: 0000-0002-0680-0223

ПОГЛЯД НА ТРАВМУ В КОНТЕКСТІ ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕДУМОВИ ПОЯВИ ПСИХІЧНИХ НАСЛІДКІВ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ

У статті здійснено огляд проблеми психічної травми в межах вивчення питання щодо передумов появи психічних наслідків суспільних криз. Представлено психоаналітичне розуміння травми. Здійснено метапсихологічний аналіз психічних передумов появи травматичних переживань в умовах суспільних кризових подій. Розкрито психоаналітичні уявлення щодо психічного часу та причинності психічних станів та явищ через висвітлення сутності механізму післядії.

Ключові слова: травма, травматичні переживання, психоаналіз, метапсихологія, механізм післядії, суспільні кризи.

Постановка проблеми. Реалії нашого сьогодення відрізняються високою щільністю кризових станів та процесів, що спостерігаються у світовому суспільстві. Кризовість сучасного світу складається з великої кількості таких подій, як стихійні лиха, війни, міждержавні та міжетнічні конфлікти, економічні кризи, політичні перевороти, техногенні катастрофи, терористичні акти тощо. Закономірними наслідками цих явищ є розгортання кризових процесів всередині суспільного життя, що має травматичний вплив на психічне життя людини, яка завжди є непідготовленою до цих подій.

Людина переживає травматичний досвід різних кризових ситуацій, що пов'язані безпосередньо з нею, або яких зазнали її рідні та близькі. Кризові події, звичайно, відрізняються за силою травматичного впливу, але призводять до сильних переживань людини, оскільки виходять за межі її нормального повсякденного досвіду.

Зауважимо, що питання передумов появи негативних психічних наслідків суспільних криз практично не поставлено в якості наукової проблеми. Зазвичай психологічні дослідження суспільних криз зорієнтовані на вивчення змісту та динаміки самих наслідків, залишаючи поза увагою специфіку обставин, які спричинили психологічні проблеми, та власне психологічні механізми, що лежать в основі травматизації.

Звертаючись до термінології психоаналізу, можна сказати, що у психологічній науці на рівні ґрунтовних досліджень не представлена *метапсихологія* появи психічних наслідків суспільних криз. Під метапсихологічними уявленнями у психоаналізі розуміється вивчення психічних процесів з точки зору динаміки, топіки та економіки психічного апарату [2].

Метапсихологічне розуміння окресленої проблеми передбачає вивчення передумов появи психічних наслідків суспільних криз з точки зору психології позасвідомого, функціонування психічного апарату людини, її потягів тощо. Тобто, з метапсихологічної позиції значний інтерес представляють природа негативних психічних проявів, спричинених суспільними кризами; особливості функціонування психічних процесів в умовах кризового стану суспільства; механізми травматизації психіки за умов дії соціальних кризових чинників; особливості активізації захисних механізмів психіки в умовах специфіки суспільної кризи тощо.

Отже, спираючись на аналіз форм, проявів, динаміки та специфіки суспільних кризових явищ, а також розгляд особливостей психічного реагування на кризові явища, спробуємо встановити та розкрити, з точки зору метапсихологічного розуміння, за яких психічних умов суспільні кризові чинники набувають патогенної сили та спричиняють негативні психічні процеси і стани у людини.

Мета статті полягає у вивченні психічних передумов появи травматичних переживань в умовах суспільних кризових подій.

Результати дослідження. Спершу звернемося до розгляду психологічної специфіки, яка є характерною для суспільства у передкризовий та кризовий періоди, а також специфіки психологічних станів населення у ці періоди суспільного життя.

Як показують дослідження суспільних процесів під час криз, стресогенність соціальних трансформацій для особистості визначається перспективою втратити щось, що є цінним для неї. Соціальна нестабільність є перманентно діючим стресогенним чинником, оскільки під загрозу потрапляють життєві цінності людини, що надають сенс її буттю; суб'єктивно значуща система цінностей стикається з труднощами їх реалізації.

Серед макросоціальних чинників розвитку кризових станів людини дослідники називають наступні:

– *Зміна національної мотивації.* Зміна або руйнація мотиваційної системи нації виступає значущим чинником розвитку кризових станів населення. Під національною мотивацією розуміється переважаюча для кожної нації система домінуючих орієнтирів, що визначають її суспільну поведінку, наприклад, пріоритет соціальних досягнень, здобуття успіху, багатства; прагнення покращити якості життя; пріоритети стабільності та підтримання традицій тощо.

– *Соціокультуральні зміни.* Стрімкі політичні, економічні та культуральні зміни викликають погіршення психологічного стану суспільства (поширення страхів, тривожності, пригніченості, песимістичних настроїв, почуття соціальної незатребуваності, втрата почуття перспективи, ірраціональне сприйняття дійсності тощо).

– *Руйнування соціальних норм та цінностей.* Втрата суспільством соціальних орієнтирів, норм та цінностей, які визначали його життя тривалий час, та необхідність пошуку нових орієнтирів викликає суспільну напругу, а також поширення таких переживань, як втрата сенсу, відчуття непотрібності, покинутості, приреченості.

– *Гострі стресові ситуації, небезпечні для життя людини* (стихійні лиха, катастрофи, війни). Для цього макросоціального чинника ключовим є те, що у життєво небезпечній ситуації знаходиться велика група людей, поєднаних єдиним переживанням травматичної ситуації [13].

Сучасні автори визначають такі соціально-психологічні чинники, що зумовлюють розвиток психосоціального стресу у суспільстві: зниження рівня життя, соціальні потрясіння, нестабільність на ринку праці; падіння якості медичного обслуговування; погана екологічна ситуація; катастрофічне інформаційне перевантаження; висока відповідальність; дефіцит часу; розповсюджені міжособистісні конфлікти тощо [7].

Отже, соціальні зміни, суспільні, економічні, політичні, екологічні кризові явища сприймаються людиною травматично, оскільки несуть дестабілізацію уявлень про навколишню дійсність, втрату минулих опор та орієнтирів поведінки; втрачається безперервність буття, яка до цього не ставилася під сумнів.

Як відомо, частими причинами розвитку суспільних криз виступають природні стихійні лиха або техногенні екологічні катастрофи. Тому доцільним є вивчення особливостей цих надзвичайних подій, що чинять травматичний вплив на психіку людини та психологічний стан суспільства в цілому.

У кризовій психології вченими виділено наступні особливості надзвичайної травматичної події:

– *раптовість* (чим раптовішою є подія, тим більш руйнівний вплив вона має для людини);

– *відсутність схожого досвіду* (надзвичайна подія виходить за межі нормального повсякденного досвіду людини);

– *тривалість* (цей чинник є досить змінним у різних випадках, наприклад, повінь, що розливається повільно, може і спадати поступово, а землетрус хоч і триває декілька секунд, але приносить більше руйнувань; у жертв у випадках тероризму, захоплення заручників, викрадення літака травматичні ефекти можуть зростати та примножуватись з часом);

– *неможливість контролю* (людина не здатна контролювати подію під час природних катастроф, що спричиняє сильне відчуття безпорадності);

– *втрата і горе* (постраждалі у надзвичайних ситуаціях можуть бути розлучені з рідними та близькими, переживати їх загибель або знаходитись в очікуванні можливих втрат. Також людина через надзвичайну подію може втратити свою соціальну позицію і у випадку тривалих травматичних подій втратити всі надії на відновлення втраченого);

– *постійні зміни* (руйнування, викликані катастрофами, можуть бути такими, що не підлягають відновленню, і постраждалі можуть опинитись в абсолютно нових, навіть ворожих для них, умовах);

– *експозиція смерті* (навіть короткі, загрожуючі життю ситуації, мають травматичний вплив на людину; зіткнення зі смертю, які повторюються, можуть призводити до глибоких особистісних трансформацій; при близькій зустрічі зі смертю можливою є тяжка екзистенційна криза);

– *моральний вибір* (людина може опинитись у ситуації прийняття рішення, пов'язаного з неможливим вибором, наприклад, кого рятувати: дружину чи дитину);

– *поведінка під час події* (після завершення кризової події людина може переживати докори сумління, пов'язані із тим, що вона не зробила все можливе для порятунку близької людини, чи не була обачною; може звинувачувати себе в тому, що була в той час і в тому місці тощо);

– *масштаб руйнувань* (постраждали у катастрофах після завершення події зазвичай бувають вражені тим, які вона має масштаби, що вона зробила з її оточенням та суспільством в цілому) [5].

Для більш детального висвітлення питання травматизації людини в умовах суспільних кризових явищ зазначимо, що під час кризових подій ступінь патогенного впливу стресових чинників на людину у значній мірі залежить від того, в якому «колі уразливості» вона перебувала. «Кола уразливості» виділяють за такими критеріями:

– *фізична близькість людини до місця кризової події* (знаходження в епіцентрі події; близько до місця події; на відстані слуху (у випадку з катастрофами, аваріями тощо); поза місцем події;

– *соціально-психологічний вимір уразливості людини* (безпосередня сімейна близькість; сімейна чи дружня близькість; знайомі; ідентифікація чи схожість із постраждалою людиною).

Потрапляння в будь-яке «коло уразливості» травматичним чином впливає на людину. Розуміння травматичності опосередкованих впливів кризової події на людину (знаходження у найвіддаленіших «колах уразливості») дає можливість звернути увагу також на тих людей, які начебто не переживають негативних наслідків кризової події та не потребують психологічної допомоги [6].

Далі визначимо основні психічні прояви людини, яка перебуває в умовах надзвичайних ситуацій.

Вчені виділяють три основних періоди, характерних для поведінки та самопочуття людини під час стихійних лих та екологічних катастроф: передвплив, вплив та післявплив.

У період *передвпливу* наростає відчуття загрози та занепокоєння. При цьому зазвичай сама загроза (землетрус, повінь, ураган тощо) або не усвідомлюється людиною, або недооцінюється, або ігнорується.

Період *впливу* триває від початку стихійного лиха до початку рятувальних робіт. Для поведінки людей, які є безпосередніми учасниками надзвичайної події, характерною є фаза героїзму: підвищується поведінкова активність, люди проявляють самопомогу та взаємодопомогу, альтруїзм. Спостерігається викривлення реальної оцінки небезпеки: люди або недооцінюють небезпеку (ілюзія невразливості), або вважають, що вони обов'язково постраждають.

Період *післявпливу* починається через кілька днів після стихійного лиха. Продовжуються рятувальні роботи, люди підраховують втрати та починають усвідомлювати масштаби трагедії. У зв'язку із цим деякі дослідники називають цей період другим стихійним лихом. Життя людини

стає залежним від таких умов, як вміння вижити без допомоги інших, врятуватись, знайти притулок та їжу. Виникає безпосередня загроза існуванню людини та її близьких. В цей період зберігається інформаційна невизначеність, руйнуються життєві стереотипи [5].

Отже, суспільні кризи, які часто спричинюються або посилюються стихійними лихами, екологічними катастрофами, війнами, неминуче мають смертельні наслідки або несуть пряму загрозу життю людей, які перебувають в цих умовах.

У зв'язку із питанням смертельних наслідків та загрози смерті, яку мають кризові явища, для визначення психологічних механізмів появи травматичних наслідків кризових подій доцільно звернутись до психоаналітичних поглядів.

Як зазначав З. Фрейд, «у свою власну смерть ніхто не вірить, або, що є тим же самим: у позасвідомому кожен з нас переконаний у власному безсмерті» [9, с. 50]. «Смерть — це абстрактне поняття негативного змісту, для якого неможна знайти відповідності у позасвідомому» [10, с. 346].

У зв'язку із тим, що у позасвідомому людини немає смерті, стикаючись з нею у житті, людям властиво підкреслювати її випадковий характер. З. Фрейд пише, що таким чином виявляється «наше прагнення звести смерть від неминучості до випадковості» [9, с. 50].

З. Фрейд називає ставлення до смерті у людському суспільстві культурно-конвенціональним та описує його специфічність. Воно виявляється в тому, що до померлого ми ставимось по-особливому, майже захоплюємося ним, як тим, хто здійснив щось дуже складне, припиняємо його критикувати, вибачаємо та виправдовуємо його. Якщо ж смерть спіткає близьку нам людину, це культурно-конвенціональне ставлення доповнюється нашим повним крахом. Разом з цією людиною ми ховаємо наші сподівання, не дозволяємо себе втішати та відмовляємося замінювати втраченого. Це наше ставлення до смерті суттєво впливає на наше життя. Воно збіднюється, не представляє для нас інтересу, стає прісним, незмістовним через нестерпну інтенсивність журби за втраченою людиною.

Таке культурно-конвенціональне ставлення до смерті з'явилося в людському суспільстві ще у ранні часи, щоб позбавити смерть її значення припинення життя. З. Фрейд пише: «Безумовно, власна смерть була для первісної людини такою ж неувяною та нереальною, як ще й сьогодні для кожного з нас» [9, с. 53]. Через неможливість визнати власну смерть люди вдавалися до вірування у переселення душ, відродження та ін.

З. Фрейд зазначає, що наше позасвідоме не вірить у власну смерть і веде себе як безсмертне. Наше позасвідоме ставиться до смерті так само, як первісна людина, яка продовжує жити в ньому у незмінному вигляді.

За умов війни, вказує З. Фрейд, втрачається конвенціональне ставлення до смерті. «Тепер вже смерть не можна заперечувати; в неї доводиться вірити. Люди дійсно помирають, і вже не окремі, а багато хто, і це вже не випадковість» [9, с. 51].

З. Фрейд для прикладу описує стан людей, які вдома чекають своїх рідних, які перебувають на війні, наражаючи себе на смерть. Те сум'яття

та страждання, яке переживають люди в очікуванні, обумовлено тим, що в умовах реальності війни вже не можна зберегти минуле ставлення до смерті (заперечувати її), а нове ставлення ще не знайдено [9].

Для вирішення питання щодо передумов появи негативних психологічних наслідків суспільних криз варто звернутись до висвітлення питання стресу, травматичного стресу та травми.

Як зазначав вчений Р. Лазарус у своїй концепції психологічного стресу, під час аналізу цього феномену слід брати до уваги такі параметри, як особистісна значущість ситуації для суб'єкта, особливості психічних процесів та суб'єктивні особливості. Ці чинники зумовлюють, на переконання вченого, характер реагування людини на стресогенну ситуацію. На відміну від фізіологічного стресу (який дослідник виділяв як окремий вид стресу та зауважував, що реакції людини при цьому стресі завжди стереотипні), реакції людини під час психологічного стресу є суб'єктивними та не завжди прогнозованими.

Згідно з поглядами Р. Лазаруса та С. Фолкман, людина оцінює величину джерела стресу, співставляючи вимоги зовнішніх впливів з власною оцінкою наявних особистісних ресурсів для подолання цих вимог [14].

Що стосується травматичного стресу, це особлива форма загальної стресової реакції. Стрес стає травматичним, коли результатом впливу стресора є порушення у психічній сфері за аналогією з фізичними порушеннями. Коли психологічні, фізіологічні, адаптаційні можливості людини перевантажені стресогеними чинниками, стрес стає травматичним [3; 8].

Під травматичним стресом у науковій літературі, як правило, розуміють психічну травму як таку. У сучасній клінічній психології *психічною травмою* вважається життєва подія, яка зачіпає значущі сторони буття людини та призводить до глибоких психологічних переживань [4].

Психічна травма — це глибокі, болісні переживання людини, пов'язані з травматичними подіями її життя, граничне накопичення збудження, з якими вона нездатна впоратися або які частково долаються за допомогою позасвідомих механізмів захисту [1].

Розмірковуючи про психологічні передумови виникнення травматичних неврозів, З. Фрейд зауважував, що видається «абсолютно неймовірним, що невроз міг виникнути без участі більш глибоких позасвідомих пластів психічного апарату лише завдяки об'єктивному факту загрози» [11, с. 271]. Під час переживань, які призводять до травматичного неврозу, пробивається захист від зовнішніх подразників, і до психічного апарату потрапляє занадто велика кількість збудження [11, с. 271].

Особливо важливо відмітити, що поняття травми пов'язане, як вказував сам З. Фрейд, з економічними уявленнями: «Ми називаємо травмою досвід, при якому за короткий час в душевне життя вторгаються настільки сильні роздратування, що усі звичайні засоби їх усунення або переробки виявляються неідеальними, що призводить до стійкого порушення у способах функціонування енергії» [12]. Це означає, що приплив збуджень перевищує допустимі для психіки величини. При цьому травмуючою може бути як одна-єдина подія, яка викликає сильну емоцію, так і накопичення збу-

джен, кожне з яких окремо переноситься легко: принцип постійності в психіці перестає діяти, оскільки психічний апарат втрачає здатність до розрядки збуджень.

Слід зазначити, що концепція травми у З. Фрейда та його послідовників, починаючи з самого зародження психоаналізу і до наших днів, — це те питання, яке, мабуть, краще за все відбиває еволюцію психоаналітичної думки стосовно етіології психічних розладів і, відповідно, підходів у клінічній роботі.

Відомо, що на початку своєї творчості З. Фрейд визначав природу травми як сексуальну. Переглянувши теорію «первинного зваблення» і відмовившись від своєї «*Neurotika*» (теорії неврозів), Фрейд дійшов висновку, що в основі травми може лежати не реальне зваблення, а фантазія. Проте, виходить травма з реального зваблення чи з фантазму, це не міняє суті, суть її глибинно пов'язана з сексуальністю. Більше того, реальна травма і фантазм не взаємовиключаються, а в деяких випадках їх дії комбінуються.

Варто підкреслити, що впродовж усього розвитку психоаналітичної думки концепція травми значно розширювалася З. Фрейдом та його послідовниками. Ще раз переглянути концепцію психічної травми примушують З. Фрейда наслідки Першої світової війни — величезна кількість людей страждає від військових неврозів. Спостереження за такими масштабними психічними наслідками війни приводять до думки про те, що сексуальність не є єдиною причиною травми. Робота з травмованими Першою світовою війною, які страждають від «військових неврозів», демонструє, що люди, які пережили травму, повторюють свої спогади в симптомах і сновидіннях. У такий спосіб психіка прагне впоратися з впливом травматичної події. Це призводить також до перегляду теорії сновидінь: до неї включається окремий клас посттравматичних сновидінь, що кореняться в явищі нав'язливого повторення. Таким чином, сновидіння, що повторюються, в яких суб'єкт наново переживає подію і знову потрапляє в травматичну ситуацію, немов прагнучи впоратися з нею, З. Фрейд відносив до феноменів нав'язливого повторення. У більш загальному сенсі вся сукупність клінічних явищ, які є нав'язливим повторенням, свідчить про те, що принцип задоволення може здійснюватися лише при дотриманні ряду умов, що скасовуються травмою, яка не просто порушує лібідинальний обмін, але є серйозною загрозою цілісності суб'єкта.

В контексті визначення передумов появи травматичних наслідків суспільних криз доцільним є звернення до психоаналітичних уявлень про механізм післядії, який є одним з ключових для розуміння психічного часу та причинності психічних станів та явищ.

Термін «післядія» пов'язаний з уявленнями З. Фрейда про психічний час та причинність, а саме про форми досвіду, враження, мнемічні сліди — все, що з часом перебудовується в залежності від нового досвіду суб'єкта на новій ланці розвитку, і тоді ці форми можуть здобувати новий смисл та нову психічну дієвість.

Відповідно до психоаналітичних поглядів, суб'єкт переробляє події минулого у післядії, і в цьому процесі вони отримують сенс, дієвість та навіть

патогенну силу. Механізм післядії зумовлює зазвичай не сам досвід як такий, а скоріше те в цьому досвіді, що на момент переживання не могло бути повністю включеним у значимий контекст. Прообразом такого переживання є травматична подія [2].

Ці погляди були висловлені З. Фрейдом ще у 1896 р. у листі до В. Фліса: «Зараз я розробляю гіпотезу, відповідно до якої наш психічний механізм складався пошарово: матеріал, який утворює мнемічні сліди, час від часу, залежно від обставин, зазнавав перебудови та перезапису» (цит. за: [2, с. 343]).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, орієнтація на психоаналітичні погляди дозволяє розширити розуміння наукових проблем, пов'язаних з появою негативних психічних наслідків суспільних криз, а також вивчення передумов їх появи. Детальне вивчення багаторічного клінічного досвіду психоаналітиків та теоретичний аналіз психоаналітичних робіт свідчить про те, що травматизація суб'єкта не зумовлена принципом лінійного детермінізму (коли минуле впливає на теперішнє), а, навпаки, досвід минулого може актуалізуватись як травматичний у світлі подій теперішнього. Тобто подія минулого може набути травматичної значущості крізь сенс події теперішнього. В межах концептуального розуміння травматизації з позиції психоаналітичних ідей психічні наслідки обирають собі причину в подіях минулого, а не події виступають безпосередніми передумовами тих чи інших психічних наслідків. Таким чином, зазначені ідеї можуть виступити орієнтирами у перспективі подальшого вивчення окресленої проблеми.

Список використаних джерел і літератури

1. Кочарян А. С. Психология переживаний: учебное пособие / А. С. Кочарян, А. М. Лисенная. — Харків: ХНУ, 2011. — 220 с.
2. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис. — М.: Высшая школа, 1996. — 623 с.
3. Малкина-Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. — М.: Эксмо, 2005. — 960 с.
4. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: практическое руководство / В. Д. Менделевич. — М.: МЕДпресс, 1998. — 592 с.
5. Осипова А. А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А. А. Осипова. — Изд. 2-е. — Ростов н/Д: Феникс, 2006. — 315 с.
6. Практичне керівництво для психологів та соціальних працівників. Організація соціально-психологічної допомоги дітям та їхнім сім'ям, переміщеним в регіони України з тимчасово окупованих територій і районів проведення антитерористичної операції / за заг. ред. С. Г. Уварової. — К.: Етна-1, 2015. — 111 с.
7. Розанов В. А., Шевченко Е. И, Кременчуцкая М. К. Псядло Е. М. Психосоциальный стресс как фактор психического здоровья населения // Сучасні підходи та технології соціально-психологічної та корекційної роботи з різними віковими групами населення: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, 20–22 червня 2014 року / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. — Одеса, 2014. — С. 143–147.
8. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович. — СПб.: Речь, 2004. — 256 с.
9. Фрейд З. В духе времени о войне и смерти. Вопросы общества и происхождение религии / З. Фрейд; перевод на русский язык А. М. Боковинова. — Москва: Фирма СТД, 2008. — 608 с.

10. Фрейд З. Я и Оно. Психология бессознательного / З. Фрейд; под ред. А. М. Боковикова и С. И. Дубинской — Москва: Фирма STD, 2008. — 449 с.
11. Фрейд З. Торможение, симптом и тревога. Истерия и страх / З. Фрейд; перевод на русский язык А. М. Боковикова. — Москва: Фирма STD, 2008. — 320 с.
12. Фрейд З. Лекции по введению в психоанализ // Собрание сочинений: в 10 томах. Т. 1. — М.: Фирма STD, 2003. — 608 с.
13. Юрѳева Л. Н. Кризисные состояния / Л. Н. Юрѳева. — Днепропетровск: Арт-Пресс, 1998. — 164 с.
14. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal and coping. — N. Y.: Springer, 1984.

References

1. Kocharyan A. S. Psihologiya perezhivaniy: uchebnoe posobie / A. S. Kocharyan, A. M. Lisennaya. — Harkiv: HNU, 2011. — 220 s.
2. Laplansh Zh. Slovar po psihoanalizu / Zh. Laplansh, Zh.-B. Pontalis. — M.: Vysshaya shkola, 1996. — 623 s.
3. Malkina-Pyih I. G. Psihologicheskaya pomoshch v krizisnykh situatsiyakh / I. G. Malkina-Pyih. — M.: Eksmo, 2005. — 960 s.
4. Mendelevich V. D. Klinicheskaya i meditsinskaya psihologiya: Prakticheskoe rukovodstvo / V. D. Mendelevich. — M.: MEDpres, 1998. — 592 s.
5. Osipova A. A. Spravochnik psihologa po rabote v krizisnykh situatsiyakh / A. A. Osipova. — Izd. 2-e. — Rostov n/D : Feniks, 2006. — 315 s.
6. Praktichne kerivnitstvo dlya psihologiv ta sotsialnih pratsivnikov. Organizatsiya sotsialno-psihologichnoyi dopomogi dityam ta Yihnim sim'yam, peremischenim v regiony Ukrayini z timchasovo okupovanih teritoriy i rayoniv provedennya anti teroristichnoyi operatsiyi. Za zag. red. S. G. UvarovoYi. — K.: Etna-1, 2015. — 111 s.
7. Rozanov V. A., Shevchenko E. I., Kremenchutskaya M. K. Psyadlo E. M., Psihosotsialnyi stress kak faktor psihicheskogo zdorovya naseleniya // Suchasni pidhodi ta tehnologiyi sotsialno-psihologichnoyi ta korektsiyanoi roboti z riznimi vikovimi grupami naselennya: zbirnik materialiv mizhnarodnoyi naukovy-praktichnoyi konferentsiyi, 20-22 chervnya 2014 roku. — Odeskiy natsionalnyi universitet imeni I. I. Mechnikova. — Odesa, 2014. — С. 143-147.
8. Romek V. G. Psihologicheskaya pomoshch v krizisnykh situatsiyakh / V. G. Romek, V. A. Kontorovich, E. I. Krukovich — SPb. : Rech, 2004. — 256 s.
9. Freyd Z. V duhe vremeni o voyne i smerti. Voprosyi obschestva i proishozhdenie religii / Z. Freyd / perevod na russkiy yazyk A. M. Bokovikova. — Moskva: Firma STD, 2008. — 608 s.
10. Freyd Z. Ya i Оно. Psihologiya bessoznatelnogo / Z. Freyd / pod red. A. M. Bokovikova, S. I. Dubinskoy. — Moskva: Firma STD, 2008. — 449 s.
11. Freyd Z. Tormozhenie, simptom i trevoga. Isteriya i strah / Z. Freyd / perevod na russkiy yazyk A. M. Bokovikova. — Moskva: Firma STD, 2008. — 320 s.
12. Freyd Z. Leksii po vvedeniyu v psihoanaliz // Sbranie sochineniy v 10 tomah. T. 1. — M.: Firma STD, 2003. — 608 s.
13. Yureva L. N. Krizisnye sostoyaniya / L. N. Yureva. — Dnepropetrovsk: Art-Press, 1998. — 164 s.
14. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal and coping. — N. Y.: Springer, 1984.

Уварова Светлана Геннадьевна

кандидат педагогических наук,
ректор Международного института глубинной психологии

**ВЗГЛЯД НА ТРАВМУ В КОНТЕКСТЕ ВОПРОСА О ПРЕДПОСЫЛКАХ
ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПСИХИЧЕСКИХ ПОСЛЕДСТВИЙ
ОБЩЕСТВЕННЫХ КРИЗИСОВ**

Резюме

В статье осуществлен обзор проблемы психической травмы в рамках изучения вопроса о предпосылках появления психических последствий общественных кризисов. Представлено психоаналитическое понимание травмы. Осуществлен метапсихологический анализ психических предпосылок, обуславливающих появление травматических переживаний в условиях общественных кризисных событий. Раскрыто содержание психоаналитических представлений о психологическом времени и причинности психических состояний и явлений через рассмотрение механизма последействия.

Ключевые слова: травма, травматические переживания, психоанализ, метапсихология, механизм последействия, общественные кризисы.

Uvarova Svetlana

a Candidate of Pedagogical Sciences,
Rector of the International Institute of Depth Psychology

**THE OUTLOOK ON TRAUMA IN THE CONTEXT OF THE ISSUE
OF THE PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF PSYCHICAL
EFFECTS OF PUBLIC CRISES**

Abstract

The paper presents an overview of the problem of psychic trauma within the study of the issue concerning the prerequisites for the emergence of psychical effects of public crises. It is emphasized in the paper that the realities of our present time in the world society are characterized with a high density of crisis states and processes.

It is shown in the paper that the question of the emergence of the negative psychical effects of public crises practically is not raised as a scientific problem.

Based on the analysis of the forms, manifestations, dynamics and specifics of public crisis phenomena, as well as on the examination of the peculiarities of the psychical response to the crisis phenomena, the author presents an analysis of psychical conditions under which public crisis factors become pathogenic and cause person's negative psychical processes and states.

The elaborate study of long-term clinical experience of psychoanalysts and theoretical analysis of psychoanalytic papers testify that the subject's traumatization is not predetermined by the principle of linear determinism (when the past affects the present), but on the contrary, the experience of the past can be updated as a traumatic one in the light of present events. In other words, the event of the past can get the traumatic significance through the sense of the event of the present.

Key words: trauma, traumatic experiences, psychoanalysis, metapsychology, after-effect mechanism, public crises.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2015